

На нашу думку, вирішальним фактором розвитку людства в сучасну епоху являються граничні можливості біосфери. Тому стійке існування суспільства залежить від її стійкості, тобто люди в процесі природокористування повинні постійно узгоджувати свої соціально-економічні потреби і дії з можливостями біосфери, задовільняти їх без суттєвої шкоди для свого нормального функціонування. В принципі людство здатне забезпечити динамічну рівновагу між природою і собою. При цьому треба враховувати, що вона не є суворою та чіткою, тим більше раціональною і містить в собі компонентний і регіональний аспекти. Визначення комплексного і регіонального балансу відповідної соціоекосистеми вимагає конструктивного підходу, який полягає в розробці науково-обґрунтованих норм допустимих антропогенних навантажень і впливів на геоекосистеми, що входять до її складу. Ці норми мають змінюватись в часі, реагувати на результати життєдіяльності суспільства. Основним регулятором антропогенного навантаження на природне середовище мають стати економічні стимули та важелі.

Одне з основних питань при переході до нового економічного механізму — це питання координації економічної діяльності підприємств при обмеженій кількості ресурсів. На даний час в нашій країні застосовувались два способи: один — централізоване виробництво через економічні зв'язки, пільги, штрафи, податки і т.д. Та існують і інші методи управління природокористуванням.

Адміністративний (нормальний) метод управління природоохороною діяльністю пов'язаний з встановленням гранично допустимих навантажень на природу. При цьому деякі види господарської діяльності стають забороненими. Підприємства, у яких виробничі процеси не супроводжуються застосуванням заборонених речовин, отримують ліцензію на викиди, яка узаконює їх право здійснювати забруднення навколишнього середовища.

При використанні економічних методів (платежів) забруднювачам навколишнього середовища надається максимальна свобода у виборі своєї стратегії: витратити кошти на очистку викидів чи сплачувати податки та платежі за розміщення відходів. Проте, всі економічні параметри (розміри податків, платежів) регулюються централізовано і являються для учасників господарської діяльності зовнішніми. Як і при адмініструванні заходів по охороні природи фіксується бажаний стан навколишнього середовища, але шлях збереження цього стану не нав'язується, хоч підприємство і ставиться в жорсткі економічні рамки.

В світі, зокрема в США, застосовують в процесі управління природоохороною діяльністю ринковий метод. Тобто суспільство визначає допустимий масштаб впливу на природу, потім розповсюджує ліцензії на забруднення між зацікавленими сторонами. Після цього, на відміну від розглянутих вище методів, підприємствам надається повна свобода перерозподіляти, перепродавати ліцензії. Органи управління стежать лише за тим, щоб сумарний вплив на природу не збільшувався та сприяють створенню ринкової інфраструктури.

Кожна з методів має перевагу в тому чи іншому відношенні (див.табл.)

Порівняння окремих механізмів управління природоохороною діяльністю

Критерій	механізм		
	нормативи	торгівля	платежі
Гарантія якості	+	+	+/-
Зменшення викидів на одиницю продукції	+	+	+
Зменшення абсолютного значення викидів	-	++	+
Мінімізація витрат на досягнення заданої якості природного середовища	-	++	+
Можливість розвитку виробництва	-	++	+
Потреба в держуправлінні	++	+/-	+
Отримання доходу від експлуатації асиміляційного потенціалу	-	+/-	+

Вирішення конкретної проблеми: +- - негативне; ++ - позитивне; +++ - значний позитивний вплив; +/- - неоднозначність впливу.

Взаємодія держави та економічно самостійних підприємств в умовах ринкових відносин повністю протилежна прямому адмініструванню, яке мало місце при централізованому державному управлінні. Сьогодні, коли йде розбудова нашої держави, для подальшого розвитку України необхідно в новий економічний механізм закласти розумні, науково-обґрунтовані принципи взаємодії суспільства та природи.

Системний підхід до побудови економічного механізму соціоекологічного розвитку

В.М.Боронос, Т.А.Васильєва, Т.О.Карпіщенко, П.М.Рубанов

Сумський державний університет

Формування та бурхливий розвиток соціоекологічних потреб, їх інституціоналізація у більшості країн світу — характерна риса сьогодення етапу світового розвитку. Реалізація цих потреб пов'язана з подоланням цілої сукупності суперечностей — економічних, політичних, соціальних, психологічних. Пропонований багатьма вченими і прихильниками природоохоронного руху принцип пріоритетності соціоекологічних інтересів над економічними у дійсності приймає чисто декларативний характер. Сьогодні людство опиняється перед нелегким вибором: чи дбайливе вношення до природи, турбота про чистоту

навколишнього середовища, чи задоволення поточних матеріальних потреб. Але необхідно визнати, що і в наші дні задоволення природоохоронних потреб не є достатньо вагомим альтернативою при виборі та визначенні шляхів розвитку світової спільноти.

Соціоекологічне регулювання — це перетворення у життя законодавчо оформлених національних програм підвищення якості життєвого середовища.

Формування економічного механізму управління охороною навколишнього середовища повинно здійснюватись у таких напрямках:

— встановлення гранично-допустимих антропогенних навантажень для різноманітних геоекосистем. У межах яких повинен здійснюватись розвиток та розміщення виробничих сил, а також економічної відповідальності природокористувачів за порушення цих обмежень;

— створення системи платежів за природокористування та врахування соціоекологічних факторів при оподаткуванні;

— упорядкування джерел фінансування заходів по охороні, відтворенню та збереженню природних ресурсів.

Розробка системи економічних важелів раціонального природокористування має за мету створення зацікавленості підприємств в проведенні природоохоронних заходів, у дотриманні планів та норм раціонального природокористування. У цілому система економічних показників, стимулюючих соціоекологічний розвиток, виглядає таким чином:

1. Пільгова податкова політика.

1.1. Звільнення від плати за фонди природного призначення.

1.2. Пільгове оподаткування прибутку від реалізації продукції з відходів.

1.3. Пільгове оподаткування коштів, спрямованих на природоохоронні заходи.

2. Удосконалення ціноутворення.

2.1. Усунення великих диспропорцій в цінах на продукцію обробної та добувної галузей промисловості.

2.2. Встановлення цін на продукцію мінерально-сировинного комплексу з урахуванням конкуруючих варіантів.

2.3. Введення податків у складі цін на антропоекотологічно шкідливу сировину та продукцію.

3. Платежі та нормативи навантажень на навколишнє середовище.

3.1. Плата за використання окремих видів сировини.

3.2. Плата за забруднення навколишнього середовища.

3.2.1. Нормативна плата за забруднення.

3.2.2. Плата за понаднормативне забруднення.

4. Функціональні стимулюючі дії.

4.1. Режим прискореної амортизації природоохоронних фондів.

4.2. Надання продажу «прав на забруднення».

4.3. Створення банків соціоекологічної інформації.

Соціоекологічне регулювання являє собою новий напрямок державного втручання у господарські процеси. Якщо на I етапі соціоекологічної

політики на заході переважали адміністративні методи, і перед усім встановлення і введення обов'язкових для виконання стандартів якості середовища, то з II половини 80-х років частіше використовуються економічні методи, які спираються на традиційний ринковий механізм. Посилення вимог природоохоронного законодавства, перехід до стратегії «запобігання збитків» замість «ліквідації забруднення» пов'язані із значним ростом витрат на цілі охорони навколишнього середовища, як приватного, так і державного секторів економіки розвинутих західних країн. В останні часи відзначається зростаюче значення економічних інструментів державної соціоекологічної політики, які можна згрупувати за такими ознаками:

1. Прямі та посередні субсидії.

2. Позики та кредити по невеликих відсотках.

3. Надання режиму прискореної амортизації очисного обладнання та іншої екотехніки.

4. Пільгові ставки по посереднім податках на продаж екотехніки або звільнення її від податку.

5. Податкові пільги на доходи від природоохоронних програм приватних підприємств.

6. Пільгові тарифи фірми на очистку стоків на муніципальних очисних спорудах.

Економічному стимулюванню заготівлі вторинних ресурсів сприяє система закладових цін і матеріального винагородження (особливо за збір алюмінієвої тари, яка легко піддається утилізації). З успіхом функціонують спеціальні біржі, а також організації, які за допомогою БОМ збирають і накопичують дані по різних регіонах про попит на продукцію та вторинну сировину і є посередниками при обміні різними видами відходів. По суті, справа йдеться про розвиток широкої мережі маркетингу в області ресурсозбереження. Одним з ефективних шляхів рішення задачі зберігання навколишнього середовища є, як звісно, впровадження ресурсозберігаючих та безвідходних технологій. Впровадження цих технологій стимулюється як обов'язковими нормативами платежів за шкідливі викиди, так і посередньо — через систему оподаткування.

Серед ринкових важелів регулювання особливе місце займають сертифікати. З їх допомогою додатково оподатковуються усі підприємства і організації, які спричиняють збитки навколишньому середовищу. Обумовлена норма викиду шкідливих відходів, яка фіксується у сертифікаті, оподатковується порівняно невеликим фінансовим збором, у разі перевищення цієї норми платя зростає, при чому норма викиду по сертифікату щорічно зменшується. Витрати на боротьбу з забрудненням життєвого середовища проводяться відповідно за принципом «платить той, хто забруднює», який передбачає, що винуватець повинен заплатити обумовлену суму за об'єм забруднення понад встановлених норм.

Борноос, В. М. Системний підхід до побудови економічного механізму соціоекологічного розвитку / В. М. Борноос, Т. А. Васильєва, Т. О. Карпіщенко, П. М. Рубанов // Питання екології: матеріали першої всеукраїнської конференції «Теоретичні та практичні аспекти соціоекології». — Львів, 1996. — Т. 2. — С. 179-181